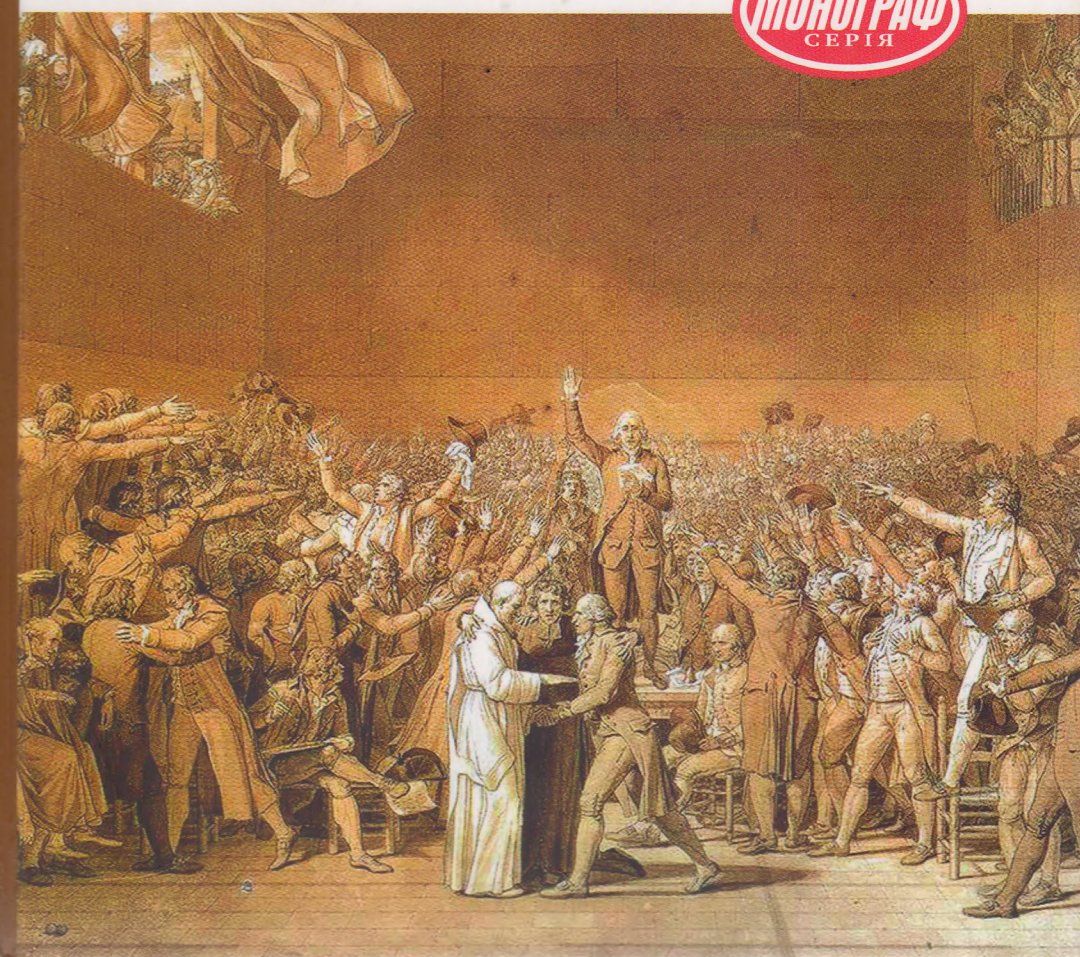

МИРОСЛАВ САВЧИН

МЕТОДОЛОГЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

Заснована у 2006 році

МИРОСЛАВ САВЧИН

МЕТОДОЛОГЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

МОНОГРАФІЯ

КИЇВ
«АКАДЕМВИДАВ»
2013

УДК 159.9:001.8

ББК 88

С13

Рецензенти:

доктор психологічних наук, професор, академік НАПНУ Н. В. Чепелева;

доктор психологічних наук, професор З. С. Карпенко;

доктор психологічних наук, професор М. І. Томчук

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Протокол № 5 від 18 квітня 2013 р.)*

Методологія як внутрішня опора наукової системи психології аналізує когнітивний, соціальний, соціально-психологічний та історико-науковий вектори її розвитку. Вона сприяє цілісному та критичному баченню психологічної реальності, оптимізує наукове мислення, побудову теорій, висунення гіпотез та їх перевірку в дослідженні. У цьому полягає ключова особливість застосовуваних у психології методологічних орієнтацій, підходів і методологування. На їх основі в монографії розкрито провідні парадигми і парадигмальні підходи, типи раціональності психології, світоглядні функції та ідеологеми її класичних і неklasичних напрямів.

Адресована науковцям, викладачам вищих навчальних закладів. Прислужиться студентам, фахівцям-психологам і всім, хто цікавиться методологічними проблемами психології.

На обкладинці використано фрагмент репродукції картини Ж.-Л. Давида «Клятва в Залі для гри в м'яч».

ISBN 978-966-8226-92-2 (серія)

ISBN 978-617-572-076-9

© Савчин М., 2013

© «Академвидав»,
оригінал-макет, 2013

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1. СУТНІСНА СПЕЦИФІКА МЕТОДОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасну епоху неможливо займатися наукою без набору фундаментальних метафізичних настанов і відповідей на питання про природу реальності та людського знання. «Важливий параметр розвитку науки — еволюція уявлень про те, як слід розвиватися, тобто розвиток базового пласту її методологічного самовизначення» [368, 130].

Ідея про закономірний розвиток знань і мислення виникла на початку XVIII ст. як ідея «прогресу розуму» та увійшла до наукового вжитку в середині XVIII ст., коли початкові принципи і поняття логіки були вже сформовані, а предмет вивчення організований і розчленований. В результаті ідея розвитку розуму, мислення і знання здавалася абсолютно очевидною і тому не могла бути відкинута. Водночас логічні одиниці, що трактували форми думки як загальні і незмінні, теж здавалися абсолютно правильними. Тому у другій половині XVIII ст. було започатковано спроби поєднати ідею розвитку розуму, духу і мислення з традиційними логіко-епістемологічними уявленнями. Найпотужнішою, як зазначає Г. Щедровицький [341], була спроба Г.-В.-Ф. Гегеля, але і вона виявилася невдалою. Сформулювавши принцип залежності форми думки від її змісту і спрямувавши його проти основних ідей формальної логіки, він не наважився перебудувати і трансформувати систему логічних одиниць. Глибина і потужність інтелекту Гегеля служать непрямим доказом того, що це завдання нерозв'язне в принципі.

Принципово нове розуміння предмета «методологічних знань» постає тільки в середні віки, що пов'язано з діяльністю

П. Абеляра. Намагаючись вийти із суперечності реалізму і номіналізму, він вдався до поняття «концепт» як особливого суб'єктивного, а не зовні об'єктного явища. Із його точки зору, загальне «значення» (сенси) не існує в об'єктно-реальному світі і не є просто ім'ям, це — особливе утворення душі, що існує тільки в ній. Від Абеляра веде свій початок «психологізм» у трактуванні «методологічних знань». Спочатку це не принесло жодних принципових змін у дослідженнях, оскільки емпіричний матеріал і способи його аналізу залишалися колишніми — змінилося лише пояснення отриманих результатів, але надалі це пояснення чинило все більший вплив на методологічні дослідження, особливо в теорії пізнання і онтології.

П. Абеляр ще не розглядав мислення як особливий вид дійсності. Першим про це заговорив Р. Декарт, трактуючи мислення як особливу субстанцію. Ситуація радикального розриву між двома світами (світом об'єктів і світом людей) створена картезіанським бумерангом. Він поділяв суще як «непротяжну» і «просторову», «мислячу» і «тілесну» субстанції. Тому його вважають родоначальником концепції роздвоєного на несумірні сутності світу як світоглядної основи пізнання людиною світу і себе. Декарт охарактеризував розрив між «річчю протяжною» (світом природи) і «річчю мислячою» (світом розуму) і встановив, що мови опису цих речей, субстанцій не перетинаються.

Він стверджував, що душа здатна до мислення з властивою їй неподільністю, а будь-яке фізичне тіло має властивості протяжності та подільності (рухається, має форму, складається з елементів). Лише душа характеризує людину: «Мое я, моя душа, яка робить мене тим, чим я є, абсолютно відмінна від тіла, тому її легше пізнати, ніж тіло; і навіть якби її зовсім не було, вона б не перестала бути тим, чим вона є» [86, 269]. Будучи глибоко віруючою людиною, Р. Декарт вважав, що ці різні субстанції вийшли з рук Творця. Він — їх об'єднувальне начало. Саме Р. Декарт сформулював класичне розуміння суб'єкта і методу наукового пізнання, довів невідповідність між суб'єктом і об'єктом, невзаємоперехідність між мовами їх опису. Важливе і таке його положення — у межах класичної науки наукові знання про світ природи можливі ціною наукового незнання про світ душевного життя.

Розмежування «протяжного» і «мислячого» сприяє їх опису, як двох рядів паралельних явищ без можливості і навіть формального права вести мову про їх зв'язок. Так, фізико-хімічні процеси описують мовою класичної науки, а процеси внутрішніх переживань — мовою символів і метафор. Глибинною основою цієї ситуації є існування тіла (плоті) і свідомості (духу). При цьому безперервно з'єднуються і переплітаються об'єктивно-логічні і суб'єктивно-психологічні характеристики мислення. Декарт чітко розмежовує сфери теорії мислення і методу — «правила для керівництва розумом».

Відтоді психотехніка як практичне знання отримує принципово позанауковий статус. «Класичний раціоналізм відсікає те, чим ми можемо володіти практично, від того, що ми можемо знати науково. Це і є удар картезіанського бумеранга, що повернувся, як плата за наукове знання світу природи» [180].

У ХХ ст. російський філософ М. Мамардашвілі [183] заперечив тезу Р. Декарта, за якою мислячому суб'єкту протистоїть світ як об'єкт його спостереження. Актом спостереження суб'єкт втручається в об'єкт, відкриває в ньому властивості і цим його змінює. «Принцип спостереження» не діє, натомість діє «принцип незворотності»: суб'єкту не дано знати, яким був об'єкт до спостереження. Отож, немає і наперед заданого закону, який би характеризував об'єкт. Існує відстань між відображенням об'єкта і його суб'єкта, котрий має свій час і простір, тобто перебуває у «просторі і часі досвіду» суб'єкта за схемами його діяльності.

Б. Спіноза, який загалом був картезіанцем, більше схилявся до психологізму. Про це свідчить його твердження, що «мислення» і «матерія» є лише двома модусами єдиної субстанції.

Після Р. Декарта і Б. Спінози, як зазначає Г. Щедровицький [345; 347], виникає уявлення, що предметом методологічних досліджень є мислення. На основі цього розгортаються численні невдалі спроби побудувати логіку мислення, логіку процесів дослідження, пошуку нових знань на противагу традиційній формальній логіці.

На початку ХVІІІ ст. Г. Лейбніц [158] обґрунтував процедуру атомарного розкладання явищ, яка передбачала розчленування гігантської сфери емпіричного дослідження на маленькі одиниці. Проаналізувавши одну таку одиницю, можна переносити отримане знання на виокремлену їх множину. Знання, отримане на одній одиниці, поширюються на всі інші. Цей принцип аналізу намагалися застосовувати до речей природи і до людей. В основі цього — визнання, що наука не може адекватно описати систему, яка налічує мільярди одиниць. Тому необхідно виокремити маленьку сферу, яку можна описати, а отримані знання поширити на усе ціле.

Реальність «є надзвичайно складною, і звертатися до неї в її тотальності взагалі неможливо. Наука не має змоги спостерігати і враховувати всю розмаїтість конкретних явищ, вона не може провести всі можливі експерименти і виконати всі лабораторні та клінічні аналізи. Отож, науковцеві доводиться зводити досліджувану проблему до робочого обсягу, і його вибір при цьому визначається пануючою парадигмою даного часу. Відтак він неодмінно вносить у сферу вивчення певну систему переконань» [71, 106]. Тому реальність та знання про неї мають специфічні співвідношення.

Як зазначає Г. Щедровицький [342; 344], «психологізм» другої половини ХІХ ст. виходив з понять і результатів традиційної логіки, отриманих шляхом зовнішнього аналізу текстів. Він не розширив

меж емпіричного матеріалу і не вніс нічого нового в методи аналізу. Уся його «робота» зводилася до переформулювання логічних положень на мову т. зв. душевних, або психічних, явищ. Психологізм був абсолютно безплідним і не дав ніяких позитивних результатів. Невдачі психологізму призвели до появи психології мислення.

Методологія не може однозначно й ґрунтуватися на формальній логіці, бо її предметом розгляду є знакова форма, вона доповнюється до знання за рахунок розуміння, яке і є — знанням. Вважається, що аналіз знакової форми приводить до розуміння. Основна суперечність усіх логічних і методологічних дисциплін трансформується у специфічно логічне, специфічно формально-логічну суперечність.

Аналіз логіки і психології та їх співвідношення одна до одної — це аналіз головного в «теорії пізнання». Ключові питання — чи можлива непсихологічна теорія мислення; чим має бути і чим є «мислення» як предмет вивчення справжньої методології науки? [342a]. І чим далі відбувається розробка теорії мислення, тим більше виявляється розбіжність між нею і логікою, навіть — несумісність їх. Провідні логіки ХХ ст. «віддали» мислення психологам, яке не піддається аналізу з допомогою їх методів. Виявляється, змінилися і «мислення», і знання про нього.

Науці відомо багато форм мислення: філософське, міфологічне, релігійне, інженерно-конструктивне, наукове, проектно-соціальне, гуманітарне, методологічне. У методологічному мисленні виокремлюють два важливі моменти: співвідношення між природним і штучним; відношення між засобами і знаннями.

Свого часу Е. Гуссерль [84], аналізуючи кризу методології у європейській науці і філософії наприкінці ХІХ ст. — на початку ХХ ст., стверджував, що її причиною був однобічний раціоналізм, який, заплутавшись в об'єктивізмі й натуралізмі, витіснив із методології все людське, духовне, суб'єктивне. Вирішити цю кризу має «наука про дух», у межах якої проголошується залежність методу наукового пізнання не від об'єкта, а від смислосназначущої «наукової» або «позанаукової» свідомості. У гносеологічному сенсі — первинна, дофілософська свідомість, яка існує до прийняття суб'єктом методологічного настановлення. Це — сфера усіма визнаного «безпосередньо очевидного», до якого відносяться із давно сформованою вірою і яке визнається істинним без будь-яких наукових обґрунтувань, як безумовно значуще і практично апробоване [257]. Серед характерних її ознак найважливішою є наявність інваріантів, у яких сфокусований конкретно-історичний досвід. Такими інваріантами є рефлексивні категорії «простір-час», «причина-наслідок», «матеріальне-духовне», «суб'єктивне-інтерсуб'єктивне». На їх основі формується і функціонує методологія — переінтерпретація

мисленнєвого процесу із рівня об'єктивного натуралізму на рівень духовної суб'єктивності. Рефлексія «організовує наш простір і час, і, врешті-решт, наше бачення власного життя, створює структуру нашої життєдіяльності» [311, 9].

У науці виникає «явище феноменологічного зсуву»: увага дослідника переводиться зі змісту об'єкта на вивчення його існування. Дослідник відсторонюється від об'єкта, вважає його існуючим у незалежній від нього системі координат, а знання про нього — відображенням об'єктивної реальності. Насправді, знання завжди насичене суттєвістю людини у «з'ясуванні осмислюваного нею змісту». Має місце «не знання явища, а явище знання», діє «принцип невіддільності об'єктів від простору спостереження». Пояснення світу — це своєрідне «проекування інтерпретації», у процесі якого утворюються, заповнюються «програлини». Найрадикальніше наукову методологію в її сучасних формах критикує П. Фейєрабенд у книзі «Проти методологічного примусу. Нарис анархістської теорії пізнання» (1978). Він рішуче заявляє, що «наука не керується і не може керуватися системою жорстких, незмінних та абсолютних принципів» [71, 111]. А відтак, конвенціональні норми, що виникають в результаті згоди, є штучними, але також об'єктивними в тому сенсі, що їх людина не придумує — вони виявляються в суспільстві.

Методологія — це своєрідна система «лінз», завдяки яким наука роздивляється світ. І на сучасному етапі виникає нагальна потреба налагодити методологічну «оптику» як систему лінз професійного дослідження, щоб реалістичніше відображати психологічну реальність. Сучасна європейська інтелектуальна культура дозріла для здійснення довільного контролю над цим процесом, і для ученого стає звичним (завдяки впливу герменевтики і теорій мови) змінювати ці «лінзи» в роботі з різними текстами, домагаючись продуктивнішого розуміння [81].

До середини ХХ ст. основне призначення методології науки полягало у формулюванні правил і норм дослідницької діяльності, засобів і методів отримання емпіричних і теоретичних знань та організації цих знань в системі теорій. Відповідно формувалися логіко-епістемологічні уявлення про предмети і техніку діяльності ученого — онтологічні (чи метафізичні) картини реальності (передусім природної), епістемологічні уявлення про елементи і форми організації наукової теорії, логічні та методичні схеми висновків і міркувань.

У другій половині ХХ ст. методологія фігурує як наука про методи отримання нових знань — описи процедур, тактик і стратегій (планів і проектів) роботи. Категорія «метод» є історичною: положення і принципи, які на одному етапі розвитку науки були «методичними», потім, з розвитком науки, втрачають цю функцію, змінюють свою будову, а часто і зміст, переходять в розряд «засобів»

діяльності, а «методичними» стають інші положення і принципи, з іншим змістом і будовою.

Предметом методологічного аналізу є не створення нової теорії, яка б давала повний і систематизований опис усіх існуючих і можливих методів, а дослідження загальної структури і типології наявних методів, з'ясування тенденцій і напрямів їх розвитку, а також взаємозв'язок різних методів у науковому дослідженні.

Натепер одні автори методологією вважають вчення про методи пізнання і перетворення дійсності [139], інші — практичне використання методів і прийомів пізнання і діяльності [104]. У першому випадку методологію розуміють як науку, що узагальнює і систематизує знання про методи наукового пізнання, тобто як філософську теорію методів, у другому — як застосування теорії до вирішення практичних завдань чи проблем, тобто як самостійну прикладну дисципліну, відрефлексовану від формальної логіки і гносеології. З одного боку, методологія — це вчення про структуру, логічну цілісність, методи і засоби діяльності, з іншого — практика їх реального, конкретно-ситуативного чи суб'єкт-діяльнісного уможливлення.

У своєму розвитку методологія створює всередині себе систему організованостей — методологічні теорії (теорія діяльності, теорія мислення, семіотика, теорія знання, теорія свідомості, теорія науки, теорія проектування, теорія управління та ін.), перероблені неспецифічні предмети, принципи і методи методологічної роботи («технологія» методології) тощо. Ці організованості фіксують методологічні процеси, методологічне функціонування [307]. Методологія охоплює такі базові форми: методологічний аналіз, методологічну рефлексію, методологічне розуміння, методологічне мислення, які інтегруються в методологічний роботі [339; 341; 342], мислєдіяльності [24; 105; 339; 348] та професійному методологуванні [309; 311].

Завдання класичної методології — отримання істинного знання, в основі якого асиметрична суб'єкт-об'єктна пізнавальна схема. Щоб професійно працювати зі знаннями різних типів (знання про діяльність, об'єкти), необхідно критерієм «чистоти-досконалості» аналізувати методологічну рефлексію, методологічне розуміння, методологічне мислення. Це означає виокремлення й актуалізацію методологічної діяльності вченого.

«Методологічні положення» стають знаннями, якщо виокремлено, розгорнуто особливий предмет вивчення і знайдено особливий емпіричний матеріал, при обробці якого формуються ці знання. За цим предметом і емпіричним матеріалом повинні фігурувати особливий реально існуючий об'єкт вивчення чи об'єктна сфера. Розгортання предмета і вивчення об'єкта дають обґрунтування існуючим приписам щодо методу і є підставою для вироблення

нових приписів. Тільки в тому разі можна вести мову про методологію як про наукову розробку положень методу і про власне «методологічні знання».

Методологічне знання характеризується подвійністю, оскільки включає знання про діяльність і мислення та знання про об'єкт. Наукове знання поєднується з рефлексивним, а тому об'єкт методологічного аналізу завжди складноструктурний. Методологічне знання є метасистемним, інтегруючи і знімаючи суто теоретичне. Воно характеризується нормативністю, універсальністю, композиційністю, багатопредметністю, рефлексивністю, інструментальністю [307].

Методологічне мислення має двоплщинну структуру і стоується щонайменше двох мов: одна утворює площину об'єктів, і в ній здійснюється змістовний рух; інша — утворює площину знакової форми, і в ній змістові перетворення заміщаються і фіксуються. Друга площина знакової форми неоднорідна: містить описи перетворень в площині змісту; фрагменти формальних систем, усередині яких рух відбувається без звертання до змісту [339].

Завдання методологічного мислення — створення нових засобів і нових методів логіко-методологічного дослідження. У ньому головним є план конструювання і проектування, а не пізнання певних засобів і методів аналізу. Воно завжди має справу з матеріалом — текстами, процесами мислення, знаннями, системами знань тощо. Якщо норми наукового мислення вимагають одних схем і засад міркування, то методологічне мислення підкоряється іншим логічним нормам. У науковому мисленні реалізуються одні розумові структури, а в методологічному мисленні — інші. У науковому мисленні функціонують одні організованості знань, а в методологічному мисленні існують і функціонують зовсім інші організованості знань.

Методологія — це передусім рефлексія щодо власної діяльності, частково з приводу вже здійсненої, а більше — з приводу тієї, яка має відбутися. Методологія розробляє знання про діяльність, а зі створенням нових засобів і методів — отримує знання про нову діяльність. Рефлексія зорієнтована на майбутню діяльність і повинна створити її проект, план або програму. Методологія проектує, конструює, пізнає і критикує саму себе, проектуючи, конструюючи, пізнаючи і критикуючи діяльність взагалі. Вона завжди покликана стати відповідним способом організації ефективної діяльності, тобто окреслювати найуспішніший результат процесу пізнання. Для неї характерна тенденція переходу від учення про знання до вчення про діяльність. Разом зі знаннями методологія охоплює весь процес діяльності, що зумовлює вироблення певних методологічних настановлень. Тому її цікавлять знання як: результат; необхідна умова і передумова; засоби діяльності. Не менш важливе для неї — рефлексивне

обміркування досліджуваного предмета, його осягнення, а також відтворення історії та логіки його розвитку [374].

Загалом методологія виявляє себе в ролі найвищої форми організації світу мислення і діяльності; задає цілісну картину пізнання і пізнаваного. Умовою переходу до методологічної форми організації мислення і діяльності є розподіл двох підходів — натуралістичного та діяльнісного. У методології світ мислення і діяльності є первинним.

Методологія як найдосконаліша форма мислення і діяльності синтезує реальну мислєдіяльність (включаючи колективні форми роботи), спрямовану на розв'язання проблем людини і людства, вдосконалення культури, мислення (рефлексія оперування поняттями і смисловим розумінням, професійна робота над мисленням — критика, дослідження, нормування і розробка способів та засобів розв'язання проблем). Вона — мистецтво осмисленої діяльності та мислення, результатом якого є не тільки наукова істина, а й пошук вічної істини, життєва правда та людські святості.

Методологія як форма мислення і діяльності — це складна і розгалужена дисциплінарна структура, що охоплює: 1) загальну теорію діяльності; 2) системно-структурну онтологію, або теорію систем; 3) теорію мислення; 4) епістемологію; 5) семіотику; 6) теорію комунікації і мовно-мовленнєвої діяльності; 7) множинні (окремі) теорії діяльності (теорія науки, теорія проектування, теорія управління, теорія інженерії, педагогіка і психологія як самобутні сфери мислєдіяльності та ін.); 8) рефлексію як самостійного онтоінтелектуального процесу і механізму розвитку діяльності; 9) розуміння як інтелектуальну функцію-процес; 10) організацію та організаційно-технологічне відношення як способи рефлексивної асиміляції одних систем діяльності іншими і як форм розвитку рефлексивних знако-знаннєвих систем; 11) технологію програмування мисленнєвої діяльності; 12) проблематизацію і функції проблем у мисленні; 13) синтезування і конфігурування різнопредметних знань; 14) методологічний спосіб мислення і комунікації; 15) трипоясову динамічну структуру мислєдіяльності як методологічну схему ОДІ та ін. [307].

Як специфічна наука, методологія користується науковими засобами і методами, виявляє себе в наукових теоріях. Об'єктом теорії є наука і наукове мислення, а не світ. У сукупності теорія мислення і теорія знань дають логіку і методологію. Водночас, методологічна робота не є вузько науковою — методолог мислить і працює як нормувальник, конструктор, історик, проектувальник і значно менше як дослідник-учений. Так відбувається трансформація гносеології в аксіологію, аксіології в методологію, а методології в суспільну практику повсякдення [374].

У парадигмальному розумінні методологія — це наукове вчення про структуру, логічну організацію, способи і засоби, методи і

процедури здійснення діяльності, про поняттєво-категоріальний апарат, конкретні форми і методи досягнення завдань дослідження. Методологія є і автономною сферою, і має характерні співвідношення з наукою, філософією, інженерією, управлінням, виробничою практикою тощо. Як система знань, вона не відрізняється від методологічних систем. Методологічні твердження не є знаннями в буквальному сенсі, бо вони нічого не означають і не зображують. Вони описують діяльність, яка ґрунтується на певних засобах, спрямована на певні об'єкти і дає, відповідно до цього, цілком певний продукт.

1.2. ПРОФЕСІЙНЕ МЕТОДОЛОГУВАННЯ У ПСИХОЛОГІЇ

Поглиблення адекватності пізнання реальності вимагає від дослідника здійснення методологічної роботи. Вона передує, супроводжує і завершує пізнання. Методологічна діяльність може здійснюватися на різних рівнях системності. Г. Щедровицький [345; 348] виокремлює рівні (пояси) розмірковування (мислєдіяльності) — чисте розмірковування, комунікація методологів та діяльнісне розмірковування. Кожному рівню відповідають процеси розуміння, інтерпретації, рефлексії та категоризації. На рівні чистого розмірковування розуміння передбачає творення інтелектуальних схем для фіксації і подолання затруднень, розуміння проблемних ситуацій, раціональних конфліктів шляхом творення ідеальних форм і сутностей — логік, теорій, концепцій, моделей, формул, понять. Методологічна робота з ними відбувається у напрямі розуміння їх смислу, значення та змісту функціональних і пояснювальних можливостей.

Процес інтерпретації здійснюється, як правило, невербально (несловесно) — з допомогою схем, формул, графіків, карт, таблиць, діаграм. У результаті створюються чи перетворюються логічні форми, оперативні математичні системи, формалізовані фрагменти наукових теорій чи науково-предметних закономірностей і законів, категорій чи схем операціоналізації процесів.

Якщо інтелектуально-схематична робота із творення логічних форм (форм розмірковування та діяльності) не дає результату, то відбувається вихід у простір методологічної рефлексії, спрямованої на створення нових типів ідеалізації. В результаті виникає рефлексивне уявлення про те, як реально діє методолог, що хоче і що може робити та як саме він готовий удосконалюватися — перетворювати і змінювати себе, насамперед — своє мислення.

На фінальному етапі діє механізм категоризації, що полягає в осмисленні змісту, структури, обсягу, статусу і смислу світоглядних

ЗМІСТ

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПСИХОЛОГІЇ	3
1.1. Сутнісна специфіка методології психологічних досліджень	3
1.2. Професійне методологування у психології	11
1.3. Психологічна наука як об'єкт методологічного аналізу	26
1.4. Методологічні орієнтації та методологічні тенденції у психології	34
1.5. Методологічні проблеми розуміння та пояснення у психології	55
2. ОСНОВНІ ПАРАДИГМИ ПСИХОЛОГІЇ	65
2.1. Особливості парадигм у психології	65
2.2. Природничо-наукова парадигма	71
2.3. Гуманістична парадигма	86
2.4. Конструктивістська парадигма	94
2.5. Вітакультурна парадигма	102
2.6. Парадигмальні орієнтації у психології	103

2.7. Трансперсональна психологія та її методологічні орієнтації	112
2.8. Взаємодія, діалог і протистояння парадигм у психології	117
3. ТИПИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ	130
3.1. Класична раціональність у психології	130
3.2. Некласична раціональність у психології	133
3.3. Постнекласичний (постмодерний) раціоналізм у психології	142
Постмодернізм і цивілізація	143
Методологічні орієнтації постмодернізму	144
Образ науки у постмодернізмі	149
Картина світу у постмодернізмі	152
Уявлення про складні системи у постмодернізмі	153
Проблеми психології у контексті постнекласичної раціональності	155
4. СВІТОГЛЯДНА ФУНКЦІЯ ТА ІДЕОЛОГЕМИ ПСИХОЛОГІЇ	164
4.1. Світоглядна функція психології	164
4.2. Ідеологеми класичних і некласичних напрямів психології	172
ВИСНОВКИ	190
ЛІТЕРАТУРА	198